

3 הזירה האזורית: עשור לטלטלה, נורמליזציה מתרחבת

שרה פוירר, איתי ברון, עודד ערן, יורם שוייצר, יואל גוז'נסקי, אופיר וינטר, גליה לינדנשטראוס, רמי דניאל וארי הייסטין

המלצות למדיניות

הרחבת מגמת הנורמליזציה, אך תוך זהירות מהישאבות לסכסוכים אזוריים • חתירה לשיתוף מצרים, ירדן וגם הרשות הפלסטינית במיזמים כלכליים אזוריים • ניסיון להפשיר את היחסים עם טורקיה

תמונת מצב

המשך המאבק על דמותו של המזרח התיכון, כלכלה כושלת, כשלי משילות ושחיתות • ירידה מסוימת בעוצמת הציר האיראני-שיעי, לעומת התגבשות ציר סוני-פרגמטי שפנה לנורמליזציה עם ישראל • הסוגיה הפלסטינית אינה חסם בפני נורמליזציה

עשור לאחר שהחלה הטלטלה האזורית ברחבי המזרח התיכון ובצפון אפריקה, האזור עדיין מתאפיין במאבק על דמותו. מאבק זה מתנהל בשני מישורים: בין ארבעה מחנות המתחרים על השפעה ושואפים לעצב את הסדר האזורי בהתאם לאינטרסים ולהעדפות הפוליטיות-אידיאולוגיות שלהם; ובין שליטים וציבורים במדינות המתמודדות עם משברים כלכליים, חברתיים, פוליטיים וענייני זהות, שהיו ברקע הטלטלה האזורית. במהלך העשור האחרון, לא זו בלבד שבעיות אלה לא נפתרו, אלא שבחלק מהמדינות הן אף החריפו. בשנת 2020 נמשכו המאבקים גם לנוכח מגפה עולמית ועל רקע שנת כהונתו האחרונה של דונלד טראמפ כנשיא ארצות הברית. לשני גורמים אלו הייתה השפעה רבה מאוד על המערכת האזורית, והם באו לידי ביטוי בין היתר ביחסים בין ישראל לבין העולם הערבי.

המאבקים בין המחנות

המזרח התיכון ממשיך להתעצב על ידי ארבעה מחנות, הנאבקים ביניהם על הגמוניה וחותרים להנחיל בפריסה אזורית רחבה את תפיסת עולמם לגבי היחסים בין האזור למערב, את נושא מדינת הלאום כאבן הבניין של המערכת, וכן את היחס לאסלאם הפוליטי בכלל ולאיראן בפרט.

ארבעת המחנות הם: **הציר האיראני** שכולל את איראן, בעלות בריתה ושלוחיה השיעים ברובם (בכללם מיליציות בעיראק), סוריה בהנהגת בשאר אל-אסד, חזבאללה בלבנון, החות'ים בתימן והג'האד האסלאמי (גא"פ) ברצועת עזה (על אף שיוכו הסוני); **הגוש האסלאמיסטי הסוני** בהובלת טורקיה, שכולל שחקנים עם קשרים לאחים המוסלמים, ביניהם קטר, חמאס ברצועת עזה, ומספר מפלגות אסלאמיסטיות ברחבי האזור; **המדינות הסוניות הפרגמטיות** – מצרים, ירדן, ערב הסעודית, איחוד האמירויות הערביות, בחריין ומרוקו – המאחדות בחירתן לבלום את התפשטות ההשפעה של איראן ושל האחים המוסלמים; **והכוחות הג'האדיסטיים סלפיים** של אל-קאעדה ודאע"ש.

ארבעת המחנות במזרח התיכון

במאבק בין המחנות נרשמו במהלך 2020 ארבע התפתחויות עיקריות, שתהיה להן השפעה על התרחשויות באזור בשנה הקרובה:

- **הציר האיראני בעמדת המתנה** – על אף היותו המגובש ביותר ביחס למחנות האחרים, ב־2020 המחנה האיראני הפגין פחות אגרסיביות ביחס לשנים קודמות – תוצאה משולבת של ההתאוששות ההדרגתית של 'כוח קודס' מהריגתו של קאסם סולימאני בתחילת השנה, קשב ירוד של איראן עקב קשיי התמודדות עם מגפת הקורונה במדינה, משבר כלכלי באיראן כתוצאה ממדיניות ה"לחץ מקסימלי" שנקט נגדה ממשל טראמפ, ופעילויות צבאיות מתמשכות של ישראל בסוריה, שמטרתן לבלום את ההתבססות האיראנית בשטח המדינה. ההתנקשות בנובמבר במוחסן פאח'ריזדה, ראש תכנית הגרעין האיראנית, המחישה פגיעות של הציר על אף גיבושו ונוכחותו הנרחבת באזור.

- **אסרטיביות טורקית גוברת** – באה לידי ביטוי במעורבות צבאית בלוב, במספר עימותים עם כלי שיט של נאט"ו במזרח הים התיכון, ובניסוי שבוצע במערכת ההגנה האווירית הרוסית S-400. אסרטיביות זו מצד טורקיה הצביעה על התאוששות מסוימת של הגוש האסלאמיסטי הסוני, אשר גם קטר משתייכת אליו, שבשנים האחרונות התקשה לשמר רלוונטיות בעקבות מפלת האחים המוסלמים במצרים. (אשר לאחים המוסלמים במצרים, התנועה נמצאת במגמה מתמשכת של היחלשות ופילוג).

עשור לאחר שהחלה הטלטלה האזורית ברחבי המזרח התיכון ובצפון אפריקה, האזור עדיין מתאפיין במאבק על דמותו

- **הנהגה חדשה ופרואקטיביות במחנה הסוני הפרגמטי** – מרכז הכובד של המחנה הזה, שהוא באופן מסורתי מפורז ושבייר, עבר ממצרים והלבנט למדינות המפרץ, שחתרו בהובלת איחוד האמירויות לחזק ולאחד את המחנה. הפרואקטיביות הגוברת של מחנה זה השתקפה בין היתר בהסכמי אברהם עם ישראל, הגיבוי הפומבי מצד אבו דאבי למדינות במזרח הים התיכון הנאבקות במאמצייה של טורקיה להרחיב את השפעתה בהן, וכן בהחלטתן של האמירויות וירדן לפתוח שגרירויות בטהראן המערבית, וכך לחזק את שיוכה של מרוקו למחנה.

ההתנקשות המחישה את פגיעות איראן והציר השיעי.
זירת ההתנקשות במוחסן פח'ריזאדה, נובמבר 2020

צילום: WANA (West Asia News Agency) via REUTERS

מחנה הג'האדיה-סלפיה – גם ב־2020 פעל זרם זה במסגרת "דו־ראשית" בהובלת דאע"ש ואל־קאעדה. שני הארגונים, מסיבותיהם הם, נתונים במשבר. דאע"ש מצוי בשלבי התאוששות והתארגנות מחדש בעקבות תבוסת 'המדינה האסלאמית' בסוריה ועיראק, אובדן שיטתי של מנהיגיו ושחיקת תדמיתו כמותג אסלאמי לוחמני. חרף זאת, הוא ושותפיו המשיכו לבצע פעילות טרור וגרילה במזרח התיכון (בעיראק, בסוריה ובחצי האי סיני) וברחבי העולם. אל־קאעדה ושותפיו ביצעו גם הם התקפות טרור וגרילה באזורי הסאהל, במזרח אפריקה ובאפגניסטן. מחנה אל־קאעדה מצוי במשבר מנהיגותי לאחר הריגת ותיקי מנהיגיו, ואף דווח על מותו של מנהיגו אימן זוואהירי. בשנה הקרובה צפויים שני הארגונים לבחון את המשך דרכם, אך סביר להניח שפעילות הגרילה והטרור תימשך – גם נגד יעדים ישראליים ויהודיים, בין היתר בתגובה למגמת הנורמליזציה בין ישראל למדינות ערב.

בהינתן מגמות ותופעות אלה, המזרח התיכון עשוי לחוות בשנה הקרובה העמקה של הקרע בין פרגמטים לאסלאמיסטים מצד אחד, ובין המחנה הפרגמטי לציר האיראני מצד שני. שני תרחישים פוטנציאליים מצדיקים אזכור: הסלמת מתחים ושחיקה נוספת של היציבות באגן המזרחי של הים התיכון – מצב העלול אף להוביל לעימות מוגבל בין ישראל לטורקיה (אם כי קיימת אפשרות של מתינות אצל ארדואן בעקבות המשבר הכלכלי בטורקיה וכניסתו של ג'ו' ביידן לבית הלבן); לחלופין, הכרה של המחנה האסלאמיסטי־סוני והמחנה האיראני בכך שקרנו של המחנה הפרגמטי נמצאת בעלייה, אשר תוביל להתקרבות ביניהם. בהקשר זה קיימת סבירות גבוהה של פעולות לסיכול הנורמליזציה מצד איראן, שלוחיה, וכן גורמים פלסטיניים רדיקאליים בראשם חמאס והגא"פ.

הפוגה במאבק הפנים־מדינתי

במהלך העשור האחרון, המשבר הכלכלי האזורי המתמשך בשילוב קשיי משילות ומאבקי זהות ליבו במדינות האזור חיוכים מתמשכים בין אזרחים לבין אליטות שלטוניות. מגפת הקורונה יצרה פרדוקס: מצד אחד, שיקולי בריאות הנחו מפגינים להישאר בבתיים, בייחוד באלג'יריה, בעיראק ובלבנון, וכך ניתן לשלטונות במדינות אלו אורך נשימה שנוצל לחיזוק אחיזתם בשלטון ולהיערכותם להתמודדות עם גלי מחאה עתידיים. בה בעת, המשבר הכלכלי החמור שגרמה המגפה הבליט את בעיות היסוד שהוציאו מפגינים לרחובות מלכתחילה. אומנם אפשר שהציבורים המותשים ברחבי האזור לא ימהרו לשוב ולהפגין, אך בעיות היסוד שעימן מתמודדות המדינות נותרו בעינן. לכן, חוסר יציבות הוא תרחיש סביר, שייתכן כי יומחש בהתחדשות של גלי מחאה, גלי הגירה ואפילו כאוס אזורי, אם מדינות יקרסו תחת העול הכלכלי שהוחרף עקב המגפה.

חוסר היציבות עלול לבוא לידי ביטוי בהתחדשות גלי מחאה, גלי הגירה ואפילו כאוס אזורי, אם מדינות יקרסו תחת העול הכלכלי שהוחרף עקב המגפה

תמונת מצב במדינות האזור

לבנון, סוריה, ואיראן נדונות בפרקים אחרים של ההערכה

מצרים

מגפת הקורונה הביאה למותם של אלפי מצרים ולהחמרה בשורת בעיות יסוד כלכליות, ובכללן ירידה חדה בצמיחה, עלייה באבטלה וזינוק בשיעורי העוני. אולם התמונה המקרו-כלכלית המסתמנת במצרים בשלהי 2020 גרועה פחות בהשוואה למדינות אחרות באזור, בין היתר בזכות הלוואת החירום וחבילת הסיוע בסך שמונה מיליארד דולר שניתנו למצרים מקרן המטבע הבינלאומית. בספטמבר פרצו במצרים מחאות בקנה מידה קטן, ואף שחשפו חוסר שביעות רצון מהמצב הכלכלי-חברתי הביטנים מקומיים, הן לא שיקפו איום על יציבותה הפוליטית של המדינה. במישור האזורי, מצרים ויוון חתמו באוגוסט על הסכם לתיחום גבולן הימי, ומשולש היחסים מצרים-יוון קפריסין ממשיך להתהדק; פרום הגז של מזרח הים התיכון מוסד בספטמבר לארגון בין-ממשלתי אזורי שמטוה בקהיר, ואיחוד האמירויות הערביות הגישה בדצמבר בקשה להצטרף אליו כמשקיפה; מצרים, ירדן ועיראק מקדמות את "הלבנט החדש" כציר אזורי לשיתוף פעולה בנושאי נפט וחשמל; ומצרים וידידותיה קיימו תמרונים צבאיים משותפים בים האדום, בים התיכון ואף בים השחור, אשר התפרשו כאיתותי אזהרה לטורקיה. סוגיית 'סכר התחיה' צפויה להטריד את מצרים גם בשנה הבאה, לאחר שהמשא ומתן בינה לבין אתיופיה נקלע למבוי סתום, ואדיס אבבה החלה במיליון באופן חד-צדדי.

ירדן

עקב מגפת הקורונה נרשם בירדן שיא של נפגעים והיא נאלצת לפתוח בתי חולים שדה. המדינה איבדה מקורות הכנסה חיוניים כולל תיירות, כספי העברות ודמי מעבר. מענקים ממדינות ומארגונים מידלדלים מול הצורך לסייע למשק ולצמצם את החוב הממשלתי. אשר לפוליטיקה הפנימית, נרשמו סימני אי-שביעות רצון מהתנהלות הממשלה ומתוצאות הבחירות לפרלמנט. הנורמליזציה בין ישראל למדינות במפרץ מקשה על השתלבות הממלכה בסדר האזורי המתעצב, ובמידת מה היא שיקפה ירידה ברלוונטיות האזורית של ירדן. ב-2021 צפויה העמקת המגמות השליליות במישור הבריאות, הכלכלה והפוליטיקה הפנימית. עם זאת, ניכרות מספר מגמות חיוביות מבחינת עמאן, בכללן העובדה שסיפוח ישראלי בשטחי הגדה המערבית הושהה, ממשל בידן צפוי להיות נוח יותר לירדן מאשר ממשל טראמפ, ומדינות וארגונים בינלאומיים מסייעים לממלכה (אם כי בהיקף מוגבל). ככל הנראה לא נשקפת סכנת קריסה של המשטר.

ערב הסעודית ומדינות המפרץ

גוש מדינות המפרץ יציב, הגם שהליכדות ביניהן נותרה מוגבלת. שנת 2020 עמדה בסימן משבר כלכלי עקב מחירי הנפט הנמוכים ומגפת הקורונה, שהגבירו את הלחצים הכלכליים על שש המדינות והניעו את בתי המלוכה לערוך שינויים בחוזה החברתי. בשנה זו נערכו חילופי הנהגות בכווית ובעומאן, וערב הסעודית נמצאת בהמתנה ללכתו של המלך סלמאן. ניכרת התנגדות לשלטון בנו מוחמד בן-סלמאן, ולכן צפוי שהוא ימשיך לפעול לביצור מעמדו תוך דיכוי ההתנגדות. החרם שהכריזה "הרביעייה הערבית" על קטר הסתיים בשנת 2021. עם זאת, סיומו לא יסיר את חוסר האמון ביניהן, הפוגע בפוטנציאל בנייתה של חזית מאוחדת יותר נגד איראן. מדינת איחוד האמירויות הערביות פנתה לנורמליזציה עם ישראל מתוך שיקולים אסטרטגיים, כולל האיום האיראני, בשל הצורך להתקרב לארצות הברית ולקבל ממנה תמורות ועקב השאיפה לשפר את דימויה הבינלאומי. ערב הסעודית החלה גם היא לפני שנים אחדות להכין את הקרקע לנורמליזציה עם ישראל, אלא שלערב הסעודית יותר רגישויות ואילוצים מבית ומחוץ ביחס לאיחוד האמירויות, רגישויות אשר מקשות עליה את ההתקרבות לישראל.

טורקיה

אנקרה נקטה במהלך 2020 מדיניות חוץ אסרטיבית ביותר, שאופיינה במהלכים רבים שנתפסו כפרובוקציות על ידי המדינות היריבות שלה. בין היתר בלטה מעורבותה הצבאית בלוב, ששינתה את מהלך הלחימה שם והצילה את בעלת בריתה – ממשלת ההסכמה הלאומית. זאת ועוד, טורקיה שלחה ספינות קידוח וסקר למים הכלכליים של קפריסין ויוון וכן הכריזה שהפתרון לבעיית קפריסין הוא שתי מדינות, וזאת בניגוד לתהליכי השלום שנוהלו עד כה בחתירה לאיחוד שני חלקי האי. הצלחה בולטת במיוחד הייתה הסיוע הצבאי לאזרבייג'ן. במהלך 2020 ערכה טורקיה ניסוי במערכת הטילים S400 שרכשה מרוסיה. חלק מצעדים אלה הוביל מדינות חברות באיחוד האירופי להקשיח את עמדתן כלפי טורקיה ולדרוש הטלת סנקציות עליה. אף שהנשיא היוצא דונלד טראמפ בלם במהלך רוב תקופת כהונתו הטלת סנקציות כבדות על טורקיה, בדצמבר 2020, בעקבות לחצים מתגברים מצד הקונגרס, הוחלט על הטלת סנקציות על התעשיות הביטחוניות הטורקיות והעומדים בראשן. הקשיים הכלכליים הגוברים בטורקיה ובחירת ג'ו בידן לנשיאות הביאו את נשיא טורקיה רג'פ טאיפ ארדואן לאמץ קו מעט מתון יותר, כפי שניכר בנאומים שנשא מאז נובמבר, הגם שלא ברור כיצד הרטוריקה תתורגם למעש בזירות השונות שטורקיה מעורבת בהן.

השנה החולפת התאפיינה בכרסום מסוים בהשפעה האיראנית, אם כי התקפות מתמשכות על יעדים אמריקאים בתוך עיראק הובילו את וושינגטון לאיים לסגור את שגרירותה ולהסיג את רוב כוחותיה (איום אשר בינתיים לא בוצע). בינואר נהרג גם אבו מהדי אל-מוהנדס (סגן מפקד המיליציות האיראניות בעיראק) בעת ההתנקשות בקאסם סולימאני, ובמאי נבחר לראשות הממשלה מצטפא אל-כאזמי, שמספר מיליציות הנתמכות באיראן מתנגדות לו. בשונה מרוב המדינות הערביות הנסמכות על מנגנוני ביטחון כדי לאכוף תקנות נגד התפשטות מגפת הקורונה, היעדר מוסדות שלטון חזקים וחולשת ממשלתו הזמנית של אל-כאזמי הקשו על בלימתה. מספר קורבנות המגפה בעיראק עלה על זה שנמנה בכל מדינה ערבית אחרת. הירידה במחירי הנפט, בין היתר בעקבות מגפת הקורונה, פגעה קשות בכלכלת עיראק, ובאוקטובר חודשו ההפגנות ההמוניות נגד השלטון בקריאות נגד השחיתות, בעד רפורמות כלכליות ושלטוניות שהובטחו זה מכבר, דין וחשבון על הרג מפגינים על ידי מנגנוני השלטון בהפגנות שנערכו בשנה הקודמת ועריכת בחירות מוקדמות לפרלמנט.

למעט לוב וסודאן, מדינות צפון אפריקה עסקו בשנה החולפת במשבר הקורונה. ממשלת תוניסיה התמודדה תחילה היטב עם גל המגפה הראשון, אך נפלה בעקבות סערת שחיתות שראש הממשלה היה מעורב בה, וכן בשל התגברות עקבית של מחאות אזרחיות על רקע המצב הכלכלי המחמיר של המדינה. באלג'יריה המגפה קטעה את המחאה האזרחית, שנמשכה מאז הדחת הנשיא הקודם עבד אל-עזיז בוטפליקה ב־2019, ואפשרה לממשיך דרכו לבסס את שלטונו על אף היעדר לגיטימיות בעיני הציבור. במרוקו, שבחודש דצמבר הודיעה על כוונתה לחדש את היחסים עם ישראל, התקשתה המונרכיה להכיל את ההשפעות הכלכליות ההרסניות של הקורונה בעיצומו של משבר כלכלי. בלוב הועמקה המעורבות הזרה בסכסוך המתמשך, הנמצא כיום בהקפאה בעקבות משא ומתן המתנהל בין הצדדים הלוחמים בתיווך האו"ם; ההתערבות הצבאית הטורקית ראויה לציון שכן היא עצרה את התקדמותו של ח'ליפה חפטר, שהמשיך להיעזר בתמיכת איחוד האמירויות, מצרים ורוסיה. בסודאן, ההנהגה שנטלה את מושכות השלטון ב־2019, בעקבות הדחתו של נשיא המדינה עומר אל-בשיר, הצליחה להסיר סנקציות אמריקאיות בתמורה להסכם נורמליזציה עם ישראל ותשלום פיצויים לקורבנות מתקפות טרור שהתרחשו תחת השלטון הקודם, ובכך פתחה דלתות לסיוע הכלכלי הבינלאומי שכה נדרש.

המלחמה המתמשכת מבטאת את הסכסוך בין המחנות האזוריים, ובה בעת את החיכוך בתוך המדינות החברות בהם. נכשלו ניסיונות חוזרים ונשנים של ערב הסעודית לקדם הסכם הפסקת אש עם החות'ים הנתמכים על ידי איראן, ואפשר שהכישלון מעיד על תפיסה חות'ית מתפתחת שהתנגדות לריאד היא מטרה בפני עצמה, ולא רק אמצעי להפסקת המעורבות הסעודית במדינה. בעוד מאמצי הקואליציה בהובלת ערב הסעודית להחזיר לשלטון את ממשלתו של הנשיא עבד רבו מנסור חאדי ולשמור על איחודה של תימן, איחוד האמירויות הערביות ממשיכה לתמוך בקבוצת הבדלנים – מועצת המעבר הדרומית (STC). קריסת הסכם ריאד (שנחתם בנובמבר 2019), אשר נועד לפתור את היריבות בין הממשלה ל-STC, מעידה על השוני בסדרי העדיפויות של ריאד ואבו דאבי בזירה התימנית; לאחרונה היו מאמצים להאיץ את היישום של הסכם ריאד אך ככל הנראה כל הצלחה בכך תהיה זמנית. במקביל, מגפת הקורונה החמירה את המצב ההומניטרי העגום במדינה אבל הנתונים הרשמיים אינם ידועים עקב חולשת מערכת הבריאות במדינה והיעדר יכולת לבצע בדיקות קורונה בסדר גודל הנדרש.

המלצות למדיניות

בשנים האחרונות ביססה ישראל את מעמדה האזורי כבעלת ברית איתנה של המדינות הסוניות הפרגמטיות, בעוד חשיבותו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני בסדר היום האזורי פחתה. על רקע עיסוקן האינטנסיבי של מדינות באזור בבעיות פנים ובחישובים אסטרטגיים המנחים אותן, עבור חלקן המבוי הסתום בתהליך המדיני הישראלי-פלסטיני אינו עוד חסם בפני נורמליזציה ביניהן לבין ישראל. ההסכמים ב־2020 בין ישראל לאיחוד האמירויות הערביות, בחריין, סודאן, ומרוקו העידו על רצונן של מדינות אלה לקדם יעדים מדיניים וביטחוניים בסיוע ובחסות ממשל טראמפ, לקראת סיום כהונתו. קבלתה של ישראל באזור על ידי המחנה הסוני הפרגמטי, ובמסגרת זו חיזוק (פוטנציאלי) של החזית מול איראן, היא תהליך מבורך. יש לקוות שאין מדובר באנומליה שתתברר כזמנית. עם זאת יש להביא בחשבון שמגמה זו תיצור לישראל גם אתגרים, אם בעלות בריתה החדשות יבקשו את תמיכתה ומעורבותה בסכסוכים שבהם הן מעורבות.

על ישראל לנצל את מגמת הנורמליזציה בינה לבין מדינות ערב ולפעול להרחבתה, בעודה נמנעת ממעורבויות צבאיות ואחרות שאינן רצויות מבחינתה, אשר עלולות להתבקש ממנה במסגרת קשריה החדשים. המתיחות הגוברת בין בעלות בריתה המפרכיות של ישראל לבין טורקיה תדרוש מירושלים מהלכי איזון עדינים, על רקע אִי-הרצון לגרום נזק נוסף למערכת היחסים הרעועה ממילא עם אנקרה. ואכן, אם יתבררו כמבוססות הידיעות על כך שיש כוונת אנקרה למנות שגריר לישראל (במקום הממונה על השגרירות

נכשלו ניסיונות חוזרים וגשנים לקדם הסכם הפסקת אש. לוחמים בתימן

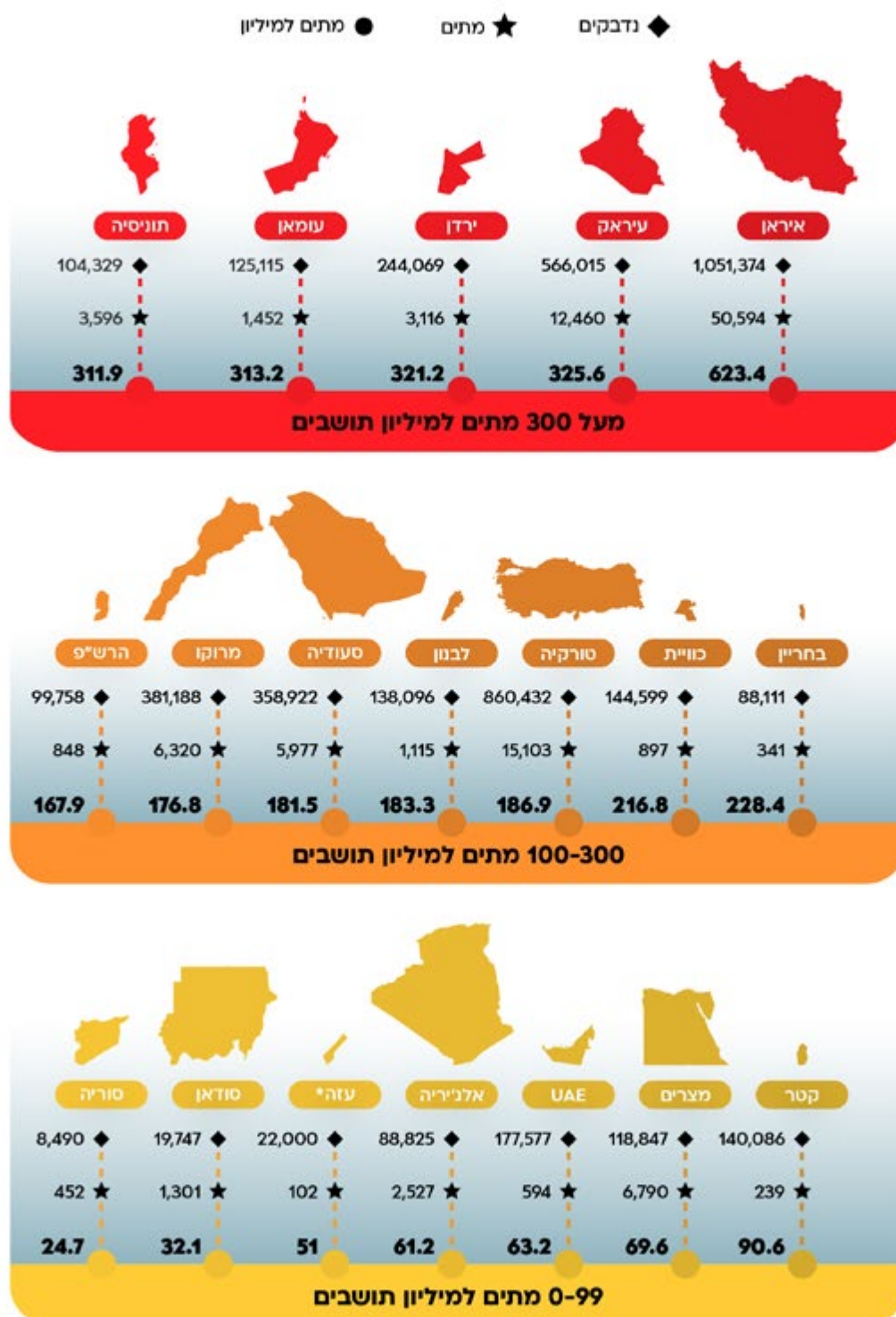
צילום: REUTERS/Khaled Abdullah

המנהל אותה מאז 2018), הן תצבענה בין היתר על רצונה של אנקרה לצמצם את בידודה האזורי. בנסיבות אלה על ירושלים להחזיר שגריר לטורקיה בהקדם האפשרי ולבנות על המומנטום הזה כדי לעצור את ההתדרדרות במצב היחסים.

עם המדינות שעמן יש לישראל יחסי שלום, אומנם קר – מצרים וירדן – עליה לשאוף לכינון שיתופי פעולה בנושאי מים, אנרגיה, חקלאות, תיירות, מדע ורפואה, בעודה בוחנת דרכים לשלב מהלכים בכיוון זה עם מערכות היחסים הנרקמות עם מדינות המפרץ, סודאן, ומרוקו. התייצבות במישור הישראלי-פלסטיני (למשל באמצעות שיתוף פעולה ביטחוני וכלכלי, או בהשפעת מדיניות שינקוט ממשל ביידן) עשויה להפשיר את היחסים בין ירדן לישראל. ירושלים מעוניינת במערכת יחסים חיובית בין ערב הסעודית לבין ממשל ביידן הנכנס, ועליה לעודד (מאחורי הקלעים) את קידומה.

לבסוף, על ישראל להמשיך לעקוב אחר פעולותיהם של דאע"ש ואל-קאעדה באזור, ולהתכונן לאפשרות שישראלים הנוסעים למדינות שבאחרונה נחתמו עימן הסכמי נורמליזציה עלולים להוות להם מטרה.

השפעת הקורונה במזה"ת ובצפון אפריקה, 2020

הנתונים לקוחים מעיתון "הארץ" ומעודכנים עד 8.12.2020
 * הנתונים לקוחים מהאתר www.npr.org ומעודכנים עד 1.12.2020